

Povezanost modela s pet širokih faktora ličnosti i ovisnosti

Rahela Markušić
Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za psihologiju
ORCID: 0000-0001-6323-8428

Sažetak

Ovisnosti možemo podijeliti na ovisnosti o psihoaktivnim tvarima i na bihevioralne ovisnosti. Budući da mnoge bihevioralne ovisnosti nisu priznate u službeni klasifikaciju, važno je utvrditi njihove sličnosti s ovisnostima o psihoaktivnim tvarima kako bi se utvrdilo je li moguće klasificirati ovisnosti o ponašanjima u jednak skup poremećaja kao i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima. Jedna je od sličnosti koja bi se mogla utvrditi sličnost u ličnosti osoba koje razvijaju bihevioralne ovisnosti i onih koje razvijaju ovisnosti o psihoaktivnim tvarima te se istraživanja ovisnosti često bave ispitivanjem povezanosti dimenzija ličnosti i ovisnosti. Model kojim se koristi za određivanje crta ličnosti u mnogim istraživanjima je model s pet širokih faktora ličnosti koji je trenutno jedan od najznačajnijih modela ličnosti u psihologiji zbog svoje jednostavnosti i valjanosti u različitim područjima istraživanja. Postoji pretpostavka da bi se određeni profil ličnosti mogao povezati s razvijanjem ovisnosti ili da se s različitim ovisnostima povezuju različite crte ličnosti, ali se autori ne slažu oko postojanja određenog tipa ličnosti koji bi se mogao nazvati ovisničkim niti se slažu o sustavnoj povezanosti određenih crta ličnosti s određenim ovisnostima. Iako istraživanja pokazuju da ne postoji jedan određeni tip ličnosti koji predviđa javljanje svih ovisnosti, postoje određene crte ličnosti poput neuroticizma, savjesnosti i ugodnosti koje su češće povezane s razvijanjem različitih ovisnosti.

Ključne riječi: bihevioralne ovisnosti, model s pet širokih faktora ličnosti, ovisnosti o psihoaktivnim tvarima.

Uvod

Prema rječniku Američke psihološke udruge (bez datuma), ovisnost (eng. *addiction*) obuhvaća psihološku ili tjelesnu ovisnost (eng. *dependence*) o uporabi alkohola ili drugih psihoaktivnih tvari, no termin ovisnost odnosi se i na bihevioralne poremećaje kao što su ovisnost o kockanju, internetu ili seksu. Iako se termin ovisnost uobičajeno upotrebljava u vezi s alkoholom, pušenjem ili drogama, u znanosti se javilo pitanje jesu li bihevioralni poremećaji povezani s istim mehanizmima kao i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima te može li se ovisnost smatrati jedinstvenim poremećajem koji se kod različitih ljudi očituje na različite načine. Ovisnost o kockanju trenutno je jedina ovisnost o ponašanju koja se nalazi u DSM-V priručniku, a iako ne postoje u službenoj klasifikaciji, neka od ponašanja koja su do sada istraživana u sklopu ovisnosti su kompulzivno prejedanje, hiperseksualnost, kompulzivno kupovanje, ovisnost o internetu, ovisnost o videoigrama, ovisnost o poslu, ovisnost o vježbanju i patološka privrženost (Karim i Chaudhri, 2012). Ipak, pitanje je: je li opravdano istraživati ta ponašanja u sklopu istraživanja ovisnosti s obzirom na to da trenutno nema dovoljno znanstvenih dokaza da neka ponašanja, osim kockanja, mogu izazvati ovisnost koja se može usporediti s ovisnostima o psihoaktivnim tvarima.

U DSM-V klasifikaciji poremećaja (American Psychiatric Association [APA], 2013) navedene su četiri skupine kriterija za određivanje poremećaja uzimanja psihoaktivnih tvari: oštećenje kontrole uzimanja psihoaktivnih tvari, socijalno oštećenje, rizično uzimanje psihoaktivne tvari i farmakološki kriteriji. Oštećenje kontrole uzimanja psihoaktivnih tvari uključuje uzimanje u većim količinama od planiranog, neuspješne pokušaje neuzimanja psihoaktivne tvari, provođenje veće količine vremena u traženju i konzumaciji psihoaktivnih tvari te žudnju za psihoaktivnim tvarima. Socijalno oštećenje uključuje neuspješno obavljanje zadataka, nastavljanje uzimanja psihoaktivne tvari unatoč problemima koje je uzimanje uzrokovalo te smanjenje ili prekid društvenih aktivnosti radi uzimanja psihoaktivne tvari. Rizično uzimanje psihoaktivne tvari uključuje uzimanje tvari u situacijama u kojima ono predstavlja tjelesnu opasnost i uzimanje unatoč psihičkim i tjelesnim problemima koji se javljaju. Zadnja skupina kriterija, farmakološki kriteriji, uključuju toleranciju i sindrom susrećanja, ali oni ne moraju biti prisutni kako bi se dijagnosticirao poremećaj uzimanja psihoaktivnih tvari (APA, 2013). U Dijagnostičkom priručniku DSM-V (APA, 2013) ne koristi se riječju ovisnost iako je ona česta u kliničkoj praksi kako bi se naglasila ozbiljnost poremećaja i pojednostavila komunikacija. U nastavku ovog rada koristit će se nazivom ovisnost za poremećaje koji uključuju navedene kriterije za određivanje poremećaja uzimanja psihoaktivnih tvari.

Ranija istraživanja o ovisnostima često su pokušavala povezati određeni tip ličnosti s ovisničkim ponašanjem i pronaći takozvanu ovisničku ličnost, ali to se do sad nije us-

pjelo postići te mnogi autori opovrgavaju postojanje profila ličnosti koji predviđa razvijanje ovisnosti (Griffiths, 2017). Jedan od vodećih načina gledanja na ličnost model je pet širokih faktora ličnosti kojemu pripadaju ekstraverzija, ugodnost, neuroticizam, savjesnost i otvorenost prema iskustvu. Taj model pokazao se korisnim u ispitivanju povezanosti različitih kliničkih simptoma i ličnosti. Pronađen je tipičan obrazac osobina ličnosti kod kliničkih poremećaja koji uključuje nisku ekstraverziju, ugodnost i savjesnost te visok neuroticizam (Malouff i sur., 2005). Za ispitivanje velikih pet faktora ličnosti razvijeno je nekoliko različitih upitnika u sklopu pet-faktorskog modela ličnosti (McCrae i John, 1992), a najpoznatiji su: *NEO Personality Inventory Revised* (NEO-PI-R; Costa i McCrae, 1992), *NEO Five Factor Inventory* (NEO-FFI; Costa i McCrae, 1992), *NEO Five-Factor Inventory-Revised* (NEO-FFI-R; (McCrae i Costa, 2004). Jedan od upitnika kojim se također često koristilo u istraživanjima je i *Big Five Inventory* (BFI; John i Srivastava, 1999) koji nije operacionalizacija pet-faktorskog modela, ali mjeri pet širokih faktora. Zbog navedenih svojstava modela velikih pet faktora ličnosti i lakše usporedbe nalaza različitih istraživanja, u daljnjem pregledu predstavljena su istraživanja koja su se bazirala na ovom modelu.

U razmatranju istraživanja koja se bave povezanosti ovisnosti i dimenzija ličnosti važno je uzeti u obzir način definiranja konstrukta "ovisnosti". U mnogim istraživanjima koriste se kriterijima za dijagnozu ovisnosti, međutim, postoje i istraživanja koja se bave ponašanjima za koja ne postoje kriteriji za dijagnozu, primjerice problematičnom uporabom Interneta. Istraživanja uključena u ovaj pregled izvijestila su o načinu ispitivanja ovisnosti koji se temelji na navedenim kriterijima za dijagnozu ovisnosti. U izboru istraživanja za pregled vodilo se računa i o tome da odabrana istraživanja sadrže kvalitetnu metodologiju (dovoljan broj sudionika, standardizirani postupci mjerenja itd.) iako imaju i određena ograničenja koja će se razmatrati u nastavku. Naposljetku, u pregled su uvrštena istraživanja objavljena od 2010. godine pa nadalje zbog toga što je cilj ovog pregleda iznijeti nalaze suvremenih istraživanja u području povezanosti ovisnosti i ličnosti.

Ličnost i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima

Autore je odavno zanimalo postoji li povezanost određenog tipa ličnosti i ovisnosti. Dolaskom pet-faktorskog modela ličnosti (McCrae i John, 1992) povećao se broj istraživanja koja ispituju povezanost dimenzija ličnosti i ovisnosti. U slučaju sustavnog pronalaska korelacija između određenih crta ličnosti i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima u različitim istraživanjima moguće je da bi se prevencija mogla preciznije usmjeriti na dio populacije rizičan za razvoj ovisnosti.

DordiNejad i Shiran (2011) ispitivali su povezanost pet-faktorskog modela ličnosti i ovisnosti o drogama pomoću korelacijskog nacrta. Uzorak se sastajao od 200 nasumično odabranih osoba prijavljenih u centre za rehabilitaciju, od kojih su svi bili muškarci, što predstavlja problem u generalizaciji nalaza na žensku populaciju. Konstrukt koji su autori ispitivali nazvali su ovisnost o drogama te su ga ispitivali pomoću upitnika o uporabi droga koji je izradilo iransko ministarstvo dobrobiti. Nije navedeno na koje se sve droge upitnik odnosi te o kojim je drogama njihov uzorak bio ovisan, što predstavlja problem prilikom generalizacije nalaza na različite ovisnosti. Ličnost sudionika procijenjena je pomoću NEO-FFI (Costa i McCrae, 1992) te su oba upitnika kojima se koristilo u istraživanju pokazala dobru valjanost. Pronašli su da savjesnost ima najveću negativnu povezanost s ovisnosti o drogama. Ekstraverzija i ugodnost također su pokazale negativnu, a neuroticizam pozitivnu povezanost s ovisnosti o drogama, dok otvorenost prema iskustvu nije pokazala značajnu povezanost. Pomoću regresijskog modela pokušali su predvidjeti ovisnost o drogama na temelju pet-faktorskog modela ličnosti te su pronašli da se 49 % varijance ovisnosti može objasniti ekstraverzijom, savjesnosti i stavovima o drogama, dok se druge crte ličnosti nisu pokazale kao značajni prediktori.

Raketić i suradnici (2017) pokušali su utvrditi razliku u osobinama ličnosti između žena ovisnih o alkoholu i žena ovisnih o heroinu te razlike između skupine kojoj je dijagnosticirana ovisnost te ekvivalentne skupine koja nema dijagnosticiran nijedan poremećaj. Za procjenu ličnosti upotrebljavan je NEO-PI-R (Costa i McCrae, 1992) kod osoba ovisnih o alkoholu, osoba ovisnih o heroinu i skupine kojoj nije dijagnosticiran nijedan poremećaj. Uzorak su činile isključivo žene te je uzorak prikupljen u bolnici za ovisnosti gdje je sudionicama dijagnosticirana ovisnost o alkoholu ili heroinu. Ta činjenica predstavlja jedno od ograničenja ovog istraživanja jer moguće je da su osobe koje su dijagnosticirane i koje se vjerojatno nalaze u nekom tretmanu razlikuju od osoba ovisnih o nekoj psihoaktivnoj tvari, ali kojima ovisnost nije dijagnosticirana. Rezultati grupne usporedbe pokazuju da skupina kojoj je dijagnosticirana ovisnost (i o alkoholu i o heroinu) postiže viši neuroticizam i manju savjesnost od skupine kojoj nisu dijagnosticirani poremećaji. Žene ovisne o heroinu pokazuju višu ekstraverziju i manju ugodnost nego druge dvije skupine, a one ovisne o alkoholu pokazuju manji neuroticizam i veću savjesnost nego žene ovisne o heroinu. Nalazi tog istraživanja pokazuju da se žene kojima je dijagnosticirana ovisnost, neovisno je li riječ o ovisnosti o alkoholu ili o heroinu, razlikuju od žena kojima nije dijagnosticirana ovisnost, što upućuje na sličnost u crtama ličnosti osoba ovisnih o različitim psihoaktivnim tvarima. Suprotno tome, pronađene su i razlike između sudionica ovisnih o alkoholu i sudionica ovisnih o heroinu, što opovrgava hipotezu o postojanju jednog tipa ovisničke ličnosti.

Lackner i suradnici (2013) pokušali su pronaći razliku u crtama ličnosti između osoba ovisnih o alkoholu, osoba ovisnih o više psihoaktivnih tvari i opće populacije na uzorku muškaraca. Kao i u istraživanju Rakić i suradnika (2017) u uzorku se nalaze osobe kojima je dijagnosticirana ovisnost te koje su u tretmanu za ovisnosti, što može biti čimbenik koji utječe na rezultate upitnika ličnosti (Malouff i sur., 2007). Kriterij ulaska u uzorak bila je dijagnoza poremećaja ovisnosti o alkoholu ili poremećaja uzrokovanih upotrebom više droga, a za procjenu ličnosti koristilo se njemačkom verzijom NEO-PI-R upitnika (Ostendorf i Angleitner, 2004). Rezultati su pokazali viši neuroticizam i nižu otvorenost prema iskustvu za obje skupine osoba kojima je dijagnosticirana ovisnost u usporedbi s općom populacijom. Osobe ovisne o alkoholu nisu pokazivale druge značajne razlike od opće populacije, dok su osobe ovisne o više psihoaktivnih tvari pokazivale smanjenu ugodnost i smanjenu savjesnost u odnosu na opću populaciju. Jedan je od problema ovog istraživanja dijagnoza poremećaja uzrokovanih uporabom više psihoaktivnih tvari jer nije određeno o kojim se točno tvarima radi te postoje li razlike između osoba ovisnih o različitim psihoaktivnim tvarima. Ipak, nalazi pokazuju da postoje razlike između osoba ovisnih o samo jednoj psihoaktivnoj tvari (alkoholu) i osoba ovisnih o više različitih psihoaktivnih tvari, što ukazuje na to da bi crte ličnosti mogle biti različito povezane s različitim kategorijama ovisnosti.

Istraživanja o povezanosti ličnosti i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima pokazuju različite nalaze. Jedan od nalaza koji se provlači kroz ta tri istraživanja pozitivna je povezanost neuroticizma i ovisnosti o drogama (DordiNejad i Shiran, 2011), odnosno viši neuroticizam kod osoba kojima je dijagnosticirana ovisnost u odnosu na skupinu iz zdrave populacije (Rakić i sur., 2017; Lackner i sur., 2013). Taj je nalaz u skladu s očekivanjima s obzirom na to da se za neuroticizam općenito pretpostavlja da je čimbenik koji pridonosi pojavi psihičkih smetnji (Winter i Kuiper, 1997). Rakić i suradnici (2017) istražili su i ulogu pojedinih faceta neuroticizma te njihovi nalazi pokazuju da su kod osoba ovisnih o nekoj psihoaktivnoj tvari u usporedbi sa zdravom populacijom izraženije facete srdite hostilnosti, depresivnosti, impulzivnosti i vulnerabilnosti, dok kod facete anksioznosti nije pronađena razlika. Viša impulzivnost kod osoba ovisnih o psihoaktivnim tvarima u odnosu na kontrolnu skupinu u skladu je i s nalazima drugih istraživanja (Kale i sur., 2018). Impulzivniji pojedinci mogli bi manje promišljati o lošim posljedicama svojih odluka zbog čega su potencijalno skloniji isprobavanju različitih psihoaktivnih tvari što može dovesti do ovisnosti. Također, nalazi istraživanja pokazuju da je hostilnost kod osoba ovisnih o psihoaktivnim tvarima viša nego kod opće populacije (Ilyuk i sur., 2012). Viša hostilnost uglavnom podrazumijeva manju ugodnost (McCrae i Costa, 1997) što bi moglo značiti da ljudi koji imaju višu razinu hostilnosti potencijalno imaju slabiju socijalnu mrežu te bi mogli razviti ovisnost kao oblik utjehe umjesto socijalne potpore. Moguće je da su depresivnost i vulnerabilnost

izraženije kod osoba kojima je dijagnosticirana ovisnost u odnosu na zdravu populaciju zbog posljedica koje je ovisnost imala na njihov život, ali isto tako je moguće da su depresivnije i vulnerabilnije osobe posegnule za psihoaktivnim tvarima kao oblikom samopomoći te na taj način razvile ovisnost.

Osim neuroticizma savjesnost je crta ličnosti koja je u ta tri istraživanja bila negativno povezana s ovisnosti o psihoaktivnim tvarima (DordiNejad i Shiran, 2011), odnosno savjesnost je bila niža kod osoba kojima je dijagnosticirana ovisnost u odnosu na populaciju kojoj nije dijagnosticiran poremećaj (Raketić i sur., 2017; Lackner i sur., 2013). DordiNejad i Shiran (2011) pretpostavljaju da pojedinci smanjene savjesnosti nemaju osjećaj dužnosti prema društvu te imaju osjećaj da se „smiju“ upustiti u ovisnost o drogama. Raketić i suradnici (2017) izvještavaju o značajno nižim rezultatima na facetama odgovornosti, samodiscipline i promišljenosti kod osoba ovisnih o psihoaktivnim tvarima u odnosu na opću populaciju. Manje izražena odgovornost može se povezati s osjećajem manje dužnosti prema društvu koju spominju DordiNejad i Shiran (2011), dok bi niža promišljenost i samodisciplina mogle pridonijeti tome da ovi pojedinci lakše razviju ovisnost jer manje promišljaju o posljedicama i imaju slabiju mogućnost kontroliranja impulsa. Mogli bismo očekivati da su smanjena promišljenost i samodisciplina povezane s razvojem ovisnosti zbog sličnosti niže izraženosti tih faceta s višom izraženosti crte impulzivnosti te u skladu s tim rezultati istraživanja McCraea i Coste (1997) pokazuju negativnu povezanost facete impulzivnosti s crtom savjesnosti.

Ugodnost također postiže negativnu povezanost s ovisnostima o psihoaktivnim tvarima (DordiNejad i Shiran, 2011), odnosno rezultati pokazuju nižu ugodnost kod osoba kojima je dijagnosticirana ovisnost o psihoaktivnim tvarima u odnosu na opću populaciju iako je važno naglasiti da ove razlike nisu pronađene kad je riječ o ovisnosti o alkoholu (Raketić i sur., 2017). U istraživanju Raketić i suradnika (2017) facete povjerenja i pomirljivosti bile su značajno niže kod osoba ovisnih o psihoaktivnim tvarima u odnosu na opću populaciju. S obzirom na ranije razmotrenu povišenu hostilnost kod osoba ovisnih o psihoaktivnim tvarima, očekivan je niži rezultat na crti ugodnosti te facetama pomirljivosti i povjerenja.

Ekstraverzija je crta ličnosti kod koje su u različitim istraživanjima dobiveni proturječni nalazi. Dok je u istraživanju DordiNejad i Shiran (2011) ekstraverzija negativno povezana s ovisnosti o psihoaktivnim tvarima, u istraživanju Raketić i suradnika (2017) ekstraverzija je bila viša kod osoba ovisnih o heroinu nego kod opće populacije i osoba ovisnih o alkoholu. Taj nalaz DordiNejad i Shiran (2011) objašnjavaju pretpostavkom da kod introverta dolazi do nakupljanja problema koje ne dijele s drugima te je ovisnost pokušaj samopomoći. U istraživanju Raketić i suradnika (2017) traženje

uzbuđenja je faceta ekstraverzije koja je bila značajno povišena kod osoba ovisnih o heroinu u odnosu na opću populaciju i osobe ovisne o alkoholu. Taj nalaz bi se mogao objasniti pretpostavkom da će osobe koje su sklone tražiti uzbuđenja biti spremnije probati psihoaktivne tvari i postati ovisne jer će psihoaktivne tvari u tom slučaju predstavljati uzbuđenje.

Nakraju, otvorenost prema iskustvu pokazala se značajno nižom kod osoba ovisnih o psihoaktivnim tvarima u odnosu na kontrolnu skupinu samo u istraživanju Lackner i suradnika (2013) koji pretpostavljaju da smanjena otvorenost znači i smanjenu mogućnost odgovora na različite emocije, što bi mogao biti jedan od uzroka ili posljedica ovisnosti.

Nalazi slični već navedenima pronađeni su i u metaanalizi Kotova i suradnika (2010). Istraživali su povezanost pet velikih faktora ličnosti i različitih psihopataloških stanja, između ostalih i poremećaja uzrokovanog psihoaktivnim tvarima. U analizu je uključeno 175 istraživanja koja su se koristila valjanim mjerama faktora ličnosti te mjerama poremećaja prema kriterijima službene klasifikacije. Pronađeno je da je poremećaj uzorkovan psihoaktivnim tvarima pozitivno povezan s neuroticizmom te negativno sa savjesnosti i ugodnosti. Otvorenost nije bila značajno povezana s poremećajem uzorkovanim psihoaktivnim tvarima dok su nalazi za ekstraverziju u različitim istraživanjima uključenim u metaanalizu bili nekonzistentni. Zanimljivo je da se skupina s poremećajem uzrokovanim psihoaktivnim tvarima razlikovala od skupine s poremećajima raspoloženja i skupine s anksioznim poremećajima na način da je kod nje zabilježen niži neuroticizam. Također, kad su se razdvojile korelacije faktora ličnosti i ovisnosti o alkoholu te ovisnosti o drogama, ugodnost je bila negativno povezana s ovisnosti o drogama dok za ovisnost o alkoholu nije pronađena takva povezanost što nam može reći da je moguće da su različite ovisnosti različito povezane s faktorima ličnosti.

Važno je naglasiti da ovisnosti o psihoaktivnim tvarima obuhvaćaju širok spektar psihoaktivnih tvari, od kofeina i nikotina do kokaina i heroina te u ovim istraživanjima nisu obuhvaćene sve tvari zbog čega nije moguće generalizirati ove nalaze na sve ovisnosti o psihoaktivnim tvarima. Suprotno tome, očito je da se neki nalazi ponavljaju. U tim istraživanjima crte su ličnosti koje su opetovano pokazale značajnu povezanost ili razliku kod osoba ovisnih o psihoaktivnim tvarima: neuroticizam, savjesnost i ugodnost. Može se pretpostaviti da bi se ti nalazi ponovili kod svih ovisnosti o psihoaktivnim tvarima, ali tu pretpostavku potrebno je provjeriti daljnjim istraživanjima.

Ovisnosti o psihoaktivnim tvarima imaju dužu povijest istraživanja od bihevioralnih ovisnosti te su se prvi radovi o ovisnostima o psihoaktivnim tvarima javili još u 19. stoljeću, a bihevioralne ovisnosti počinju se više istraživati tek krajem 20. stoljeća. Autori pokušavaju utvrditi postoje li temelji za proglašavanje nekih ponašanja bihevioralnim ovisnostima te to uključuje i istraživanje povezanosti ličnosti s problematičnim ponašanjima koja bi mogla uzrokovati ovisnosti. Ukoliko se utvrdi podudarnost između ličnosti osoba ovisnih o psihoaktivnim tvarima i osoba ovisnih o ponašanjima, moguće je da bi i mnoge ovisnosti o ponašanjima mogle ući u službenu klasifikaciju poremećaja.

Za sada se u klasifikaciji DSM-V (APA, 2013) nalazi samo ovisnost o kockanju. Mann i suradnici (2017) ispitali su razlike u osobinama ličnosti između osoba ovisnih o kockanju i zdrave populacije. Uzorak osoba ovisnih o kockanju sačinjavalo je 515 muškaraca kojima je dijagnosticirana ovisnost o kockanju te je tu dijagnozu još dodatno potvrdio psiholog. Dodatno su pazili da uzorak osoba kojima je dijagnosticirana ovisnost o kockanju nema drugih komorbiditeta kako bi bili sigurniji da se razlike u osobinama ličnosti mogu povezati s ovisnosti o kockanju. Kontrolni uzorak sačinjavalo je 269 ispitanika koji su se podudarali s ovisnim uzorkom u dobi i etnicitetu. Ličnost je procjenjivana NEO-FFI upitnikom (Costa i McCrae, 1992). Osobe ovisne o kockanju imale su viši neuroticizam i nižu ekstraverziju, ugodnost, otvorenost i savjesnost od kontrolne skupine. Uz to, ispitana je i jačina ovisnosti o kockanju upitnikom *The South Oaks Gambling Screen* (SOGS; Lesieur i Blume, 1987) tako da se ispitalo vrijeme provedeno kockajući, negativne posljedice kockanja i broj kockarskih aktivnosti. Dobiveno je da je viši rezultat bio povezan s nižom ugodnosti i nižom savjesnosti. Moguće je da su ugodnost i savjesnost svojevrsni zaštitni faktori koji osiguravaju da, ako se ovisnost i pojavi, jačina ovisnosti bude manja u slučaju da je pojedinac ugodniji i savjesniji. Najviše ograničenja ovog istraživanja proizlazi iz uzorka. S obzirom na to da je uzorak isključivo muškog roda, te je nalaze teško generalizirati na žene ovisne o kockanju. Također, s obzirom na to da se čini kako kontrolni uzorak nije isključivo muškog roda, moguće je da su razlike između uzoraka nastale zbog rodnih razlika. Drugi problem ponovno je u regrutiranju sudionika koji su dijagnosticirani i u tretmanu, što može biti povezano s njihovim osobinama ličnosti te nije moguće znati kakvi bi rezultati bili da je ovo istraživanje rađeno na istom uzorku prije nego što su započeli tretman.

Rezultati metaanaliza Kayış i suradnika (2016), Marengo i suradnika (2020) te Rajesh i Rangaiyah (2022) prikazani su u Tablici 1. Kayış i suradnici (2016) ispitali su povezanost ovisnosti o Internetu i crta ličnosti. Istraživanja uključena u metaanalizu morala su se koristiti instrumentima koji mjere dimenzije ličnosti prema modelu pet širokih

faktora ličnosti (što uključuje i pet-faktorski model), kao i mjere korištenja Internetom u sklopu ovisnosti o Internetu. Međutim, nije navedeno koje bi sve dimenzije trebala sadržavati mjera ovisnosti o Internetu, stoga nije sigurno da su sve mjere sadržavale sve kriterije ovisnosti. Marengo i suradnike (2020) zanimala je povezanost velikih pet crta ličnosti i ovisnosti o mobitelu. U metaanalizu su uključena istraživanja koja su se isključivo bavila ovisnosti o mobitelu (eng. *smartphone use disorder*), a ne samo učestalosti korištenja mobitelom ili sličnim mjerama. Također, bilo je važno da istraživanja sadrže informacije o uporabi mjera za ispitivanje petfaktorskog modela ličnosti. Rajesh i Rangaiah (2022) istraživali su povezanost velikih pet crta ličnosti i ovisnosti o Facebooku. Uključena su istraživanja koja su istraživala ovisnost o Facebooku, što znači da autori nisu uključili istraživanja koja su se bavila samo navikama korištenja Facebooka. Nalazi ovih metaanaliza predstavljeni su u Tablici 1., gdje se može vidjeti da je ovisnost o internetu povezana sa svih pet crta ličnosti, ovisnost o mobitelu sa svim crtama osim ekstraverzije dok je ovisnost o Facebooku povezana s otvorenosti prema iskustvu, ugodnosti i savjesnosti. Iako značajne, mnoge od ovih korelacija vrlo su niske. Najviše korelacije možemo vidjeti između ovisnosti i savjesnosti te ovisnosti i neuroticizma, ali ni te korelacije ne dostižu umjerenu veličinu.

Hawi i Samaha (2019) proveli su istraživanje u kojem su uspoređivali izraženost crta ličnosti kod ovisnosti o internetu i ovisnosti o društvenim mrežama. Ličnost su ispitivali pomoću *The Ten Item Personality Inventory* (TIPI; Gosling i sur., 2003) koji se koristi dvama česticama za ispitivanje svake crte ličnosti. Iako TIPI skala ima zadovoljavajuća psihometrijska svojstva i visoko korelira s BFI (John i Srivastava, 1999), ona je svejedno kratka te daje veću mogućnost pogreške u procjenjivanju ličnosti. Ovisnost o internetu i o društvenim mrežama ispitivane su skalom za ispitivanje ovisnosti o internetu *The Internet Addiction Test* (IAT; Young, 1998) i skalom za ispitivanje ovisnosti o društvenim mrežama *The Social Media Addiction Questionnaire* (SMAQ; Hawi i Samaha, 2017). Prediktori obje ovisnosti bili su niža ugodnost, niža savjesnost, niža emocionalna stabilnost i niža otvorenost prema iskustvu dok je niža ekstraverzija bila prediktor samo ovisnosti o internetu.

Tih pet istraživanja bihevioralnih ovisnosti pokazalo je da je za ovisnost o kockanju i ovisnost o Internetu važno svih pet crta ličnosti dok su za druge ovisnosti prikazane važne samo neke crte ličnosti. S ovisnosti o mobitelu i ovisnosti o društvenim mrežama sve su crte ličnosti osim ekstraverzije značajno povezane, a s ovisnosti o Facebooku neuroticizam i ekstraverzija nisu značajno povezane. Ugodnost, savjesnost i otvorenost značajno su negativno povezane sa svim ovim ovisnostima. Iako je moguće izvesti neke zaključke uspoređujući ova istraživanja, potrebno je imati na umu da su rezultati dobiveni različitim istraživanjima pa je razlike moguće pripisati i različitoj

metodologiji, a ne samo različitim ovisnostima.

U navedenim istraživanjima nalazi za neuroticizam, savjesnost i ugodnost slični su nalazima dobivenim u istraživanjima povezanosti ovisnosti o psihoaktivnim tvarima i ličnosti. Neuroticizam je u većini istraživanja pozitivno povezan s različitim bihevioralnim ovisnostima (Marengo i sur., 2020), odnosno povišen je kod osoba ovisnih o ponašanju u odnosu na opću populaciju (Mann i sur., 2017). Taj nalaz nije iznenađujući s obzirom na već spomenutu vezu neuroticizma i pojave psihičkih smetnji (Winter i Kuiper, 1997). Savjesnost i ugodnost također su u većini istraživanja negativno povezane s različitim bihevioralnim ovisnostima (Marengo i sur., 2020), odnosno niže su kod osoba ovisnih o ponašanju u odnosu na opću populaciju (Mann i sur., 2017). Negativnu povezanost savjesnosti i ovisnosti Rajesh i Rangaiah (2022) objašnjavaju potrebom savjesnih pojedinaca za produktivnosti i ostvarivanjem ciljeva, što će biti narušeno u slučaju razvijanja ovisnosti. Također, Rajesh i Rangaiah (2022) objašnjavaju negativnu povezanost ugodnosti i ovisnosti karakteristikama suradljivosti i društvenosti ugodnih pojedinaca te činjenicom da ne žele narušavanje interpersonalnih odnosa koji bi mogli biti ugroženi pojavom ovisnosti. Iako ova istraživanja pokazuju značajnu povezanost bihevioralnih ovisnosti i ove tri crte ličnosti, svejedno treba imati na umu da rezultati nisu konzistentni u svim istraživanjima.

Kod bihevioralnih ovisnosti otvorenost prema iskustvu dobiva na većem značaju u usporedbi s ovisnostima o psihoaktivnim tvarima. Otvorenost prema iskustvu u većini je istraživanja negativno povezana s različitim bihevioralnim ovisnostima (Kayış i sur., 2016; Marengo i sur., 2020; Hawi i Samaha, 2019), odnosno niža je kod osoba ovisnih o ponašanju u odnosu na opću populaciju (Mann i sur., 2017). Rajesh i Rangaiah (2022) taj nalaz objašnjavaju time da će otvoreni pojedinci vjerojatno tražiti nova uzbuđenja i zato neće toliko vremena provesti u jednoj aktivnosti. Međutim i Rajesh i Rangaiah (2022) izvještavaju o općenito ambivalentnim nalazima o povezanosti ovisnosti i otvorenosti prema iskustvu u istraživanjima.

Ekstraverzija je u ovim istraživanjima negativno povezana s različitim bihevioralnim ovisnostima (Hawi i Samaha, 2019), odnosno snižena je kod osoba ovisnih o ponašanju u odnosu na kontrolnu skupinu (Mann i sur., 2017). Kayış i suradnici (2016) smatraju da je ekstraverzija negativno povezana s ovisnosti o internetu jer će ekstrovertirani pojedinci uspješno zadovoljavati svoje potrebe za odnosima s drugim ljudima uživo te će se manje okretati internetu. Međutim u istraživanjima Rajesh i Rangaiah (2022) te Marenga i suradnika (2020) ekstraverzija nije značajno povezana s bihevioralnim ovisnostima. Nalazi ovih istraživanja pokazuju da povezanost ekstraverzije i bihevioralnih ovisnosti nije uvijek istog smjera te se ne dobivaju konzistentni nalazi o povezanosti ekstraverzije i istovrsnih bihevioralnih ovisnosti.

Ličnost i različite ovisnosti

Mnoga se istraživanja bave povezanosti dimenzija ličnosti i ovisnosti, ali malo se istraživanja bavi usporedbom različitih profila ličnosti kod različitih ovisnosti. Iako su već navedena istraživanja koja su se bavila dvjema različitim ovisnostima o psihoaktivnim tvarima (Raketić i sur., 2017; Lackner i sur., 2013), rijetka su istraživanja koja se istovremeno bave ispitivanjem ličnosti kod bihevioralnih ovisnosti i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima. Takva istraživanja potrebna su kako bi se moglo sa sigurnošću reći da postoji (ili ne postoji) razlika u povezanosti dimenzija ličnosti kod bihevioralnih ovisnosti i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima. Također, utvrđivanje razlika i sličnosti u profilima ličnosti osoba ovisnih o psihoaktivnim tvarima i osoba ovisnih o ponašanjima pružilo bi dodatne dokaze za uvrštavanje ili neuvrštavanje različitih bihevioralnih ovisnosti u klasifikaciju poremećaja. Ukoliko se pronađu značajne sličnosti u ličnostima osoba ovisnih o psihoaktivnim tvarima i ovisnih o različitim ponašanjima, uz uvjet da su te ličnosti različite od ličnosti opće populacije, s većom sigurnošću moglo bi se tvrditi da bihevioralne ovisnosti spadaju u isti spektar poremećaja kao i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima.

Zilberman i suradnici (2018) pokušali su utvrditi razliku u ličnosti između osoba ovisnih o drogama, alkoholu, kockanju i seksu. Upitnici kojima se koristilo za ispitivanje ovisnosti o drogama, alkoholu, kockanju i seksu bili su redom: *Abuse Screening Test* (DAST; Skinner, 1982), *Michigan Alcoholism Screening Test* (MAST; Selzer, 1971), *The South Oaks Gambling Screen* (SOGS; Lesieur i Blume, 1987) i *Individual-Based Compulsive Sexual Behavior* (I-CSB; Efrati i Mikulincer, 2018). Za procjenu ličnosti upotrebljavali su BFI (John i Srivastava, 1999). U istraživanju su se koristili i skupinom zdrave populacije za usporedbu te rezultati pokazuju da su osobe ovisne o kockanju imale viši neuroticizam od zdrave skupine, a osobe ovisne o alkoholu pokazale su viši neuroticizam i nižu ekstraverziju, ugodnost, savjesnost i otvorenost od zdrave skupine. Osobe ovisne o drogama i osobe ovisne o seksu pokazale su viši neuroticizam i nižu ugodnost i savjesnost u odnosu na kontrolnu skupinu. Nadalje, pronađene su i razlike u ličnosti između različitih ovisnosti. Osobe ovisne o alkoholu imali su značajno nižu ekstraverziju od osoba ovisnih o drogama i kockanju te nižu otvorenost od osoba ovisnih o seksu. Također, osobe ovisne o kockanju imale su niži neuroticizam i višu savjesnost od osoba ovisnih o seksu te višu ugodnost od osoba ovisnih o drogama i ovisnih o seksu. To istraživanje pokazuje da se ličnost osoba s ovisnostima općenito razlikuje od ličnosti populacije koja nema ovisnosti te je neuroticizam sustavno viši kod osoba s ovisnostima nego kod osoba bez ovisnosti, što je i dalje u skladu s povezanosti neuroticizma sa psihičkim smetnjama općenito. Shodno tome, očite su

i razlike u ličnosti dobivene kod osoba ovisnih o različitim psihoaktivnim tvarima, odnosno ponašanjima. Razlike se mogu dobiti na svim crtama ličnosti, stoga se prema ovom istraživanju može zaključiti da ne postoji jedna crta ličnosti koja bi mogla biti rizična za razvoj ovisnosti bilo koje vrste.

Kräplin i suradnici (2022) proveli su istraživanje kojem je cilj bio ispitati veze između osobina ličnosti i ovisničkih ponašanja te razlikovanje prediktivnih veza između ovisničkih ponašanja koja nisu povezana s tvarima i onih koja su povezana s tvarima, odnosno biheviornalnih ovisnosti i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima. Uzorak je činilo 338 slučajno odabranih sudionika koji su podijeljeni u tri skupine: skupina ovisna o tvarima, skupina ovisna o ponašanjima i skupinu bez DSM-5 poremećaja ovisnosti. Za ispitivanje ličnosti koristilo se NEO-FFI upitnikom, a proučavani ishodi praćeni tijekom tri godine bili su različiti aspekti ovisničkog ponašanja, uključujući količinu i učestalost uporabe tvari/ponašanja i broj DSM-5 kriterija. Rezultati su pokazali umjereno do visoku mogućnost predikcije povećanja ovisničkog ponašanja tijekom vremena pomoću višeg neuroticizma, niže savjesnosti, niže ugodnosti, veće ekstraverzije i niže otvorenosti. Međutim, smjer veze ovisio je o aspektu predviđanog ponašanja i o vrsti ovisnosti. Primjerice viši neuroticizam bolje predviđa količinu ponašanja nego količinu tvari te niža otvorenost predviđa veću količinu ponašanja dok viša otvorenost predviđa veću količinu psihoaktivnih tvari. Također, viši neuroticizam bolje predviđa frekvenciju ponašanja nego tvari dok viša ekstraverzija bolje predviđa frekvenciju uporabe tvari, nego ponašanja. Niža ugodnost i otvorenost predviđa veću frekvenciju ponašanja dok viša ugodnost i otvorenost predviđaju veću frekvenciju uporabe tvari. Što se tiče DSM-V kriterija, niža ugodnost i otvorenost bolje predviđaju povećanje kriterija kod biheviornalnih ovisnosti nego kod ovisnosti o psihoaktivnim tvarima. Jedino je niža savjesnost u svim situacijama i bez obzira na ponašanje ili tvar predviđala povećanje ovisničkog ponašanja. Iako su osobine ličnosti pokazale prediktivnu vrijednost u vezi s ovisničkim ponašanjem, veze su bile niže od očekivanog.

Ograničenja i prijedlozi za buduća istraživanja

Istraživanja opisana u ovom radu sadržavala su kvalitetnu metodologiju u vidu broja sudionika i korištenja mjerama za ispitivanje ovisnosti i crta ličnosti. Ipak, postoje ograničenja tih istraživanja koja uglavnom proizlaze iz uzorka. U nekim je istraživanjima uzorak isključivo ženski ili muški, što predstavlja problem u generalizaciji na drugi rod. Moguće je da neke osobine ličnosti značajno koreliraju s ovisnostima samo kod jednog roda, odnosno moguće je da rod ima moderacijski utjecaj na povezanost između ovisnosti i osobina ličnosti. Moderacijski utjecaj roda ispitivali su Arpacı i

Kocadag Unver (2020) u svom istraživanju povezanosti ovisnosti o mobitelu i dimenzija ličnosti. Za procjenu ličnosti koristili su se BFI upitnikom (John i Srivastava, 1999), a za ispitivanje ovisnosti o mobitelu *Smartphone Addiction Inventory* (SPAI; Lin i sur., 2014). Njihovi rezultati pokazuju moderacijski utjecaj roda na povezanost ovisnosti i neuroticizma, točnije, samo je kod žena pronađena značajna pozitivna korelacija između ovisnosti o mobitelu i neuroticizma dok isti nalaz nije potvrđen kod muškaraca. Moguće je da bi se i u ostalim istraživanjima pronašao moderacijski utjecaj roda te da miješani uzorci prikrivaju stvarne povezanosti dimenzija ličnosti i ovisnosti. Tu pretpostavku donekle potvrđuju Malouff i suradnici (2007) koji su metaanalizom ispitivali povezanost dimenzija ličnosti i pijenja alkohola te su utvrdili da su povezanosti dobivene na miješanim uzorcima uglavnom niže od povezanosti dobivenih na istorodnim uzorcima. Te bi pretpostavke bilo dobro ispitati daljnjim istraživanjima o moderacijskom utjecaju roda na povezanost dimenzija ličnosti i ovisnosti.

Osim moderacijskog utjecaja roda, Malouff i suradnici (2007) ispitivali su moderacijski utjecaj tretmana te su pronašli taj utjecaj za otvorenost, savjesnost, ekstraverziju i neuroticizam. Dok je skupina koja je bila u tretmanu imala umjerenu negativnu povezanost otvorenosti, visoku negativnu povezanost savjesnosti, nisku negativnu povezanost ekstraverzije i visoku pozitivnu povezanost neuroticizma s pijenjem alkohola, skupina koja nije bila u tretmanu imala je samo umjerenu negativnu povezanost savjesnosti i nisku pozitivnu povezanost ekstraverzije i neuroticizma. Jednostavnije, Malouff i suradnici (2007) opisuju ličnost tretmanske skupine kao negativniju. S obzirom na to da su se u ovom pregledu našla istraživanja gdje su uzorak sačinjavale osobe kojima je dijagnosticirana ovisnost i koje su u tretmanu, moguće je da su nalazi tih istraživanja pod utjecajem tretmana koji sudionici primaju. U istraživanju Malouffa i suradnika (2007) postoji nedostatak u načinu definiranja ovisnosti. U tom se istraživanju kao konstruktom koristilo pijenje alkohola. Neka od istraživanja uključena u metaanalizu ispitivala su ovisnost, ali neka su ispitivala samo učestalost pijenja alkohola. Općenito, u ispitivanju ovisnosti važno je napraviti razliku između ovisnosti koja je određena prema kriterijima za dijagnozu ovisnosti i navike, u ovom slučaju pijenja alkohola. Upravo zbog toga, u budućnosti bi bilo zanimljivo ispitati moderacijske utjecaje na uzorku sudionika/ica kojima je dijagnosticirana ovisnost. Osim problema uzorkovanja postoji i problem usporedbe rezultata istraživanja. Iako je moguće usporediti rezultate istraživanja koja su ispitivala povezanosti različitih ovisnosti s dimenzijama ličnosti, kod uspoređivanja istraživanja o različitim ovisnostima uvijek postoji mogućnost da je do razlike u povezanosti došlo zbog metodologije, naprimjer korištenja različitim instrumentima ili razlikama u veličini i tipu uzorka. Neka od istraživanja predstavljenih u radu ispitivala su razlike u ličnosti kod različitih ovisnosti te su u svakom od tih istraživanja pronađene razlike u osobinama ličnosti kod osoba ovisnih o različitim

ponašanjima ili psihoaktivnim tvarima. Zbog te činjenice bilo bi dobro usmjeriti se u budućnosti na utvrđivanje razlika između osobina ličnosti kod različitih ovisnosti.

Nakraju, važno je znati da ova istraživanja većinski izvještavaju o korelaciji, a neka i o grupnoj usporedbi te na temelju toga nije moguće sa sigurnošću zaključivati o kauzalnosti. Nije ispravno reći da se ovisnost kod neke osobe razvila jer ta osoba ima određeni profil ličnosti, niti je moguće reći da osoba pokazuje određeni profil ličnosti jer je ovisna o nekoj psihoaktivnoj tvari ili ponašanju. Te postavke bilo bi zanimljivo ispitati longitudinalnim istraživanjem u kojem bi se promatrala ličnost sudionika prije razvoja ovisnosti i nakon razvoja ovisnosti te bi bilo moguće vidjeti je li se ličnost osoba koje imaju neku ovisnost razlikovala od opće populacije i prije razvoja ovisnosti ili su se dogodile promjene u ličnosti nakon razvoja ovisnosti. Longitudinalno istraživanje Slutske i sur. (2005) koje je ispitivalo povezanost nekih faktora ličnosti i ovisnosti o kockanju dobili su rezultate koji pokazuju da je skupina koja je kasnije razvila ovisnost o kockanju u ranijoj dobi postizala više rezultate na dimenziji negativne emocionalnosti i niže rezultate na dimenziji ograničavanja (eng. *Constraint*). Prema tom nalazu mogli bismo pretpostaviti da bi i velikih pet faktora ličnosti moglo biti različito u ranijoj dobi kod skupine koja će kasnije razviti ovisnost u odnosu na skupinu koja neće razviti ovisnost. Međutim, tu pretpostavku potrebno je ispitati daljnjim istraživanjima. Iako ni u slučaju potvrde te pretpostavke longitudinalnim istraživanjem uzročnost ne bi bila potvrđena, takvo istraživanje bilo bi korisno u stvaranju daljnjih hipoteza o utjecaju ličnosti na razvoj ovisnosti, odnosno utjecaj ovisnosti na promjene u ličnosti.

Zaključak

U navedenim istraživanjima uglavnom se dobiva pozitivna povezanost neuroticizma s ovisnostima. Taj nalaz ne iznenađuje zbog česte povezanosti neuroticizma s raznim psihičkim poremećajima. Nešto što se također često javlja u istraživanjima negativna je povezanost savjesnosti i ovisnosti. Moguće je pretpostaviti da se savjesni pojedinci neće upuštati u korištenje ilegalnim psihoaktivnim tvarima te da će se koristiti samokontrolom kako neko ponašanje ili uzimanje tvari ne bi prešlo u ovisnost. Ugodnost je također često bila negativno povezana s ovisnostima. Taj nalaz mogao bi se objasniti pomirljivošću ugodnih pojedinaca što nije u skladu s hostilnosti koja se često povezuje s ovisnostima. Ekstraverzija i otvorenost nisu sustavno bile negativno ili pozitivno povezane s ovisnostima u raznim istraživanjima, što može značiti da su one različito povezane s različitim ovisnostima ili da ne postoji povezanost ekstraverzije i otvorenosti s ovisnostima. Postoji mogućnost i da su različite facete tih faktora povezane u različitim smjerovima što bi bilo zanimljivo istražiti budućim radovima koji bi se usmjerili na ispitivanje različitih faceta ekstraverzije i otvorenosti kod osoba ovisnih

o ponašanjima ili psihoaktivnim tvarima.

U ovom pregledu istraživanja moguće je zaključiti kako ne postoji jedan određeni profil ličnosti za koji se sustavno pronalazi povezanost s razvojem ovisnosti u različitim istraživanjima. Iako se primjerice neuroticizam pokazuje kao značajna crta ličnosti u većini istraživanja, ipak to nije istina za sva istraživanja. Moguće je da su različite ovisnosti u svezi s različitim profilima ličnosti, što nam i pokazuju istraživanja koja su istraživala razlike u povezanosti crta ličnosti s različitim ovisnostima. Suprotno tome, ni to se ne može tvrditi sa sigurnošću jer se u različitim istraživanjima dobivaju različiti nalazi u vidu povezanosti crta ličnosti s jednom ovisnosti. Bilo bi zanimljivo provesti daljnja istraživanja usmjeravajući se na razlike u dimenzijama ličnosti kod osoba ovisnih o različitim psihoaktivnim tvarima ili ponašanjima.

Za kraj važno je naglasiti da mnoga od ovih istraživanja imaju i značajna ograničenja koja su najčešće proizlazila iz uzorka. Također, jedan od problema koji se često javlja u istraživanjima način je definiranja ovisnosti. Važno je nastaviti ovakva istraživanja uz kontrolu ograničenja istraživanja kako bi se odgovorilo na pitanja o povezanosti modela s pet širokih faktora ličnosti i ovisnosti. Važno je znati kod kakvih se tipova ličnosti najčešće javlja ovisnost kako bi se definirale rizične skupine za razvoj ovisnosti i odredili uspješni preventivski programi. Također, tad bi se mogli formirati tretmani koji bolje odgovaraju osobama s određenim izraženim crtama ličnosti što bi moglo dovesti do uspješnijeg liječenja ovisnosti.

Literatura

- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (peto izdanje). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- American Psychological Association (bez datuma). *Addiction*. Preuzeto s <https://dictionary.apa.org/addiction>
- Arpaci, I. i Kocadag Unver, T. (2020). Moderating role of gender in the relationship between big five personality traits and smartphone addiction. *Psychiatric Quarterly*, 91(2), 577–585. <https://doi.org/10.1007/s1126-020-09718-5>
- Costa, P. T. i McCrae, R. R. (1992). *Professional manual: Revised NEO personality inventory (NEO-PI-R) and NEO five-factor inventory (NEO-FFI)*. Psychological Assessment Resources.
- DordiNejad, F. G., i Shiran, M. A. G. (2011). Personality traits and drug usage among addicts. *Literacy Information and Computer Education Journal*, 2(2), 402–405. <https://doi.org/10.20533/licej.2040.2589.2011.0056>
- Efrati, Y. i Mikulincer, M. (2018). Individual-based Compulsive Sexual Behavior Scale: Its development and importance in examining compulsive sexual behavior. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 44(3), 249–259. <https://doi.org/10.1080/0092623X.2017.1405297>
- Gosling, S. D., Rentfrow, P. J. i Swann Jr, W. B. (2003). A very brief measure of the Big-Five personality domains. *Journal of Research in Personality*, 37(6), 504–528. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(03\)00046-1](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(03)00046-1)
- Griffiths, M. D. (2017). The myth of 'addictive personality'. *Global Journal of Addiction & Rehabilitation Medicine (GJARM)*, 3(2). <https://doi.org/10.19080/GJARM.2017.03.555610>
- Hawi, N. S. i Samaha, M. (2017). The relations among social media addiction, self-esteem, and life satisfaction in university students. *Social Science Computer Review*, 35(5), 576–586. <https://doi.org/10.1177/0894439316660340>
- Hawi, N. i Samaha, M. (2019). Identifying commonalities and differences in personality characteristics of Internet and social media addiction profiles: Traits, self-esteem, and self-construal. *Behaviour & Information Technology*, 38(2), 110–119. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2018.1515984>
- Ilyuk, R. D., Gromyco, D. I., Kiselev, A. S., Torban, M. N. i Krupitsky, E. M. (2012). Hostility and anger in patients dependent on different psychoactive drugs. *Activitas Nervosa Superior*, 54(3-4), 125–134. <https://doi.org/10.1007/BF03379590>
- John, O. P. i Srivastava, S. (1999). The Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. U L. A. Pervin i O. P. John (ur.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 102–138). Guilford Press.
- Kale, D., Stautz, K. i Cooper, A. (2018). Impulsivity related personality traits and cigarette smoking in adults: A meta-analysis using the UPPS-P model of impulsivity and reward sensitivity. *Drug and alcohol dependence*, 185, 149–167. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2018.01.003>
- hr/10.1016/j.eurpsy.2016.12.002
- Marengo, D., Sindermann, C., Häckel, D., Settanni, M., Elhai, J. D. i Montag, C. (2020). The association between the Big Five personality traits and smartphone use disorder: A meta-analysis. *Journal of Behavioral Addictions*, 9(3), 534–550. <https://doi.org/10.1556/2006.2020.00069>
- McCrae, R. R. i Costa Jr, P. T. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52(5), 509. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.5.509>
- McCrae, R. R. i Costa Jr, P. T. (2004). A contemplated revision of the NEO Five-Factor Inventory. *Personality and Individual Differences*, 36(3), 587–596. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(03\)00118-1](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00118-1)
- McCrae, R. R. i John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60(2), 175–215. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x>
- Ostendorf, F. i Angleitner, A. (2004). *Neo-Persönlichkeitsinventar nach Costa und McCrae: Neo-PI-R*. Hogrefe.
- Rajesh, T. i Rangaiah, B. (2022). Relationship between personality traits and facebook addiction: A meta-analysis. *Heliyon*, 8(8), e10315. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e10315>
- Raketić, D., Barišić, J. V., Svetozarević, S. M., Gazibara, T., Kisić Tepavčević, D. i Milovanović, S. D. (2017). Five-factor model personality profiles: The differences between alcohol and opiate addiction among females. *Psychiatria Danubina*, 29(1), 74–80.
- Selzer, M. L. (1971). The Michigan Alcoholism Screening Test: The quest for a new diagnostic instrument. *American Journal of Psychiatry*, 127(12), 1653–1658. <https://doi.org/10.1176/ajp.127.12.1653>
- Skinner, H. A. (1982). The drug abuse screening test. *Addictive Behaviors*, 7(4), 363–371. [https://doi.org/10.1016/0306-4603\(82\)90005-3](https://doi.org/10.1016/0306-4603(82)90005-3)
- Slutske, W. S., Caspi, A., Moffitt, T. E. i Poulton, R. (2005). Personality and problem gambling: A prospective study of a birth cohort of young adults. *Archives of general psychiatry*, 62(7), 769–775.
- Winter, K. A. i Kuiper, N. A. (1997). Individual differences in the experience of emotions. *Clinical Psychology Review*, 17(7), 791–821. [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(97\)00057-3](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(97)00057-3)
- Young, K. S. (1998). Internet addiction: the emergence of a new clinical disorder. *Cyber Psychology & Behavior*, 1, 237–244. <https://doi.org/10.1089/cpb.1998.1.237>
- Zilberman, N., Yadid, G., Efrati, Y., Neumark, Y. i Rassovsky, Y. (2018). Personality profiles of substance and behavioral addictions. *Addictive Behaviors*, 82, 174–181. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2018.03.007>
- Karim, R. i Chaudhri, P. (2012). Behavioral addictions: An overview. *Journal of Psychoactive Drugs*, 44(1), 5–17. <https://doi.org/10.1080/0279107.2012.662859>
- Kayış, A. R., Satici, S. A., Yılmaz, M. F., Şimşek, D., Ceyhan, E. i Bakioğlu, F. (2016). Big five-personality trait and internet addiction: A meta-analytic review. *Computers in Human Behavior*, 63, 35–40. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.012>
- Kotov, R., Gamez, W., Schmidt, F. i Watson, D. (2010). Linking “big” personality traits to anxiety, depressive, and substance use disorders: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 136(5), 768–821. <https://doi.org/10.1037/a0020327>
- Kräplin, A., Kupka, K. F., Fröhner, J. H., Krönke, K. M., Wolff, M., Smolka, M. N., Bühringer, G. i Goschke, T. (2022). Personality traits predict non-substance related and substance related addictive behaviours. *Sucht*. <https://doi.org/10.1024/0939-5911/a000780>
- Lackner, N., Unterrainer, H.-F. i Neubauer, A. C. (2013). Differences in Big Five personality traits between alcohol and polydrug abusers: Implications for treatment in the therapeutic community. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 11(6), 682–692. <https://doi.org/10.1007/s11469-013-9445-2>
- Lesieur, H. R. i Blume, S. B. (1987). The South Oaks Gambling Screen (SOGS): A new instrument for the identification of pathological gamblers. *American Journal of Psychiatry*, 144(9), 1184–1188. <https://doi.org/10.1176/ajp.144.9.1184>
- Lin, Y. H., Chang, L. R., Lee, Y. H., Tseng, H. W., Kuo, T. B. i Chen, S. H. (2014). Development and validation of the Smartphone Addiction Inventory (SPAI). *PLoS One*, 9(6), e98312. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0098312>
- Malouff, J. M., Thorsteinsson, E. B. i Schutte, N. S. (2005). The relationship between the five-factor model of personality and symptoms of clinical disorders: A meta-analysis. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 27(2), 101–114. <https://doi.org/10.1007/s10862-005-5384-y>
- Malouff, J. M., Thorsteinsson, E. B., Rooke, S. E. i Schutte, N. S. (2007). Alcohol involvement and the five-factor model of personality: A meta-analysis. *Journal of Drug Education*, 37(3), 277–294. <https://doi.org/10.2190/de.37.3.d>
- Mann, K., Lemenager, T., Zois, E., Hoffmann, S., Nakovics, H., Beutel, M., Vogelgesang, M., Wölfling, K., Kiefer, F. i Fauth-Bühler, M. (2017). Comorbidity, family history and personality traits in pathological gamblers compared with healthy controls. *European Psychiatry*, 42, 120–128. <https://doi.org/ezproxy.nsk>

Abstract

While research on substance addiction began as early as the 19th century, research on behavioural addiction is just gaining popularity. Addiction research often examines the relationship between personality dimensions and addiction. The five-factor personality model is one of the most significant personality models at the moment because of its simplicity and validity in various fields of research. Authors do not agree on the existence of a certain type of personality that can be called addictive, nor do they agree on the systematic connection of specific personality traits with specific addictions. It is possible that there is one type of personality that predicts addiction in general, and it is also possible that for each type of addiction there is a unique correlation between particular personality traits and that type of addiction. Since many behavioural addictions are not recognized in the official classification, it is important to determine their similarities to substance addiction in order to determine whether we can classify behavioural addiction in the same set of disorders as substance addiction. Research shows that there is no one specific personality type that predicts the occurrence of all addiction, but there are certain personality traits, such as neuroticism, conscientiousness and agreeableness, that are more frequently associated with various addictions.

Keywords: behavioural addiction, five-factor model of personality, substance addiction.

Prilog

Tablica 1. Prikaz korelacija različitih ovisnosti s pet velikih crta ličnosti u istraživanju Kayış i suradnika (2016), Marengo i suradnika (2020) i Rajesh i Rangaiah (2022).

	Ovisnost o Internetu (<i>r</i>) (Kayış i sur., 2016)	Ovisnost o mobitelu (<i>r</i>) (Marengo i sur., 2020)	Ovisnost o Face- booku (<i>r</i>) (Rajesh i Rangaiah, 2022)
Neuroticizam	.18**	.25**	.03
Ekstraverzija	-.15**	.02	.01
Otvorenost	-.06**	-.08**	-.05*
Ugodnost	-.17**	-.06**	-.07*
Savjesnost	-.21**	-.16**	-.15**

* $p < .05$. ** $p < .01$.